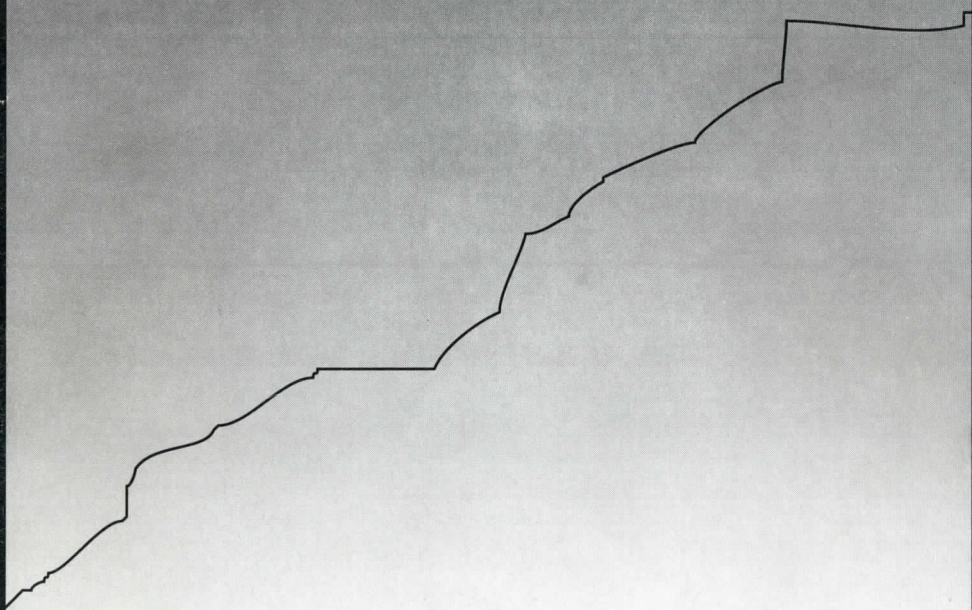

Vilém

P R E Č A N

Vkradeném čase

Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 - 1993

Vilém Prečan

V KRADENÉM ČASE

Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993

Uspořádal Milan Drápala

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR PRAHA

NAKLADATELSTVÍ DOPLNĚK BRNO

1994

Vychází s podporou Grantové agentury České republiky
(reg. č. 404/93/1210) a Nadace Konráda Adenauera

Recenzovali: Robert Kvaček
Milan Otáhal

© Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994

ISBN 80-85270-31-5 (Ústav pro soudobé dějiny)
ISBN 80-85765-23-3 (Doplněk Brno)

VELKÉ A MALÉ DĚJINY MILANA ŠIMEČKY

Tento portrét osobnosti Milana Šimečky napsal autor pro sympozium o Šimečkově životě a díle, které k prvnímu výročí jeho úmrtí uspořádala Nadace Milana Šimečky 20. září 1991 v Bratislavě. Text přetiskl v lednu 1992 měsíčník Slovenské pohľady (s. 17–29) a poté vyšel ve sborníku ze zmíněného sympozia Velké a malé dejiny Milana Šimečku, který vydala Nadace Milana Šimečky roku 1992 v Bratislavě (s. 17–39). Na vzpomínkovém večeru věnovaném Šimečkovi, který se konal 28. dubna 1992 v Domě slovenské kultury v Praze, autor četl úryvky z tohoto svého textu.

Milan Šimečka se narodil 6. března 1930, zemřel 24. září 1990; jeho pozemská pouť „tvorby vlastní skutečnosti“ od zrození do okamžiku smrti, „kosmické katastrofy, kdy se opět všechno vrátí do původního stavu“ (používám jeho vlastní obraty, jimiž charakterizoval svůj pohled na život člověka), trvala šedesát a půl roku. Pokusím se načrtnout hlavní obrysy Šimečkova života a díla; výslovně upozorňuji – nic víc než hlavní obrysy to nejsou, v mnohém jen implicitně naznačuji, kudy by se asi mělo ubírat zkoumání o Šimečkově osobnosti a díle, jakož i o jeho místě v nezávislém českém a slovenském myšlení druhé poloviny dvacátého století. Rád bych rovněž přispěl k odpovědi na otázku, čím Šimečka byl a čím zůstává pro ty, kdo měli štěstí prožít kus života v jeho blízkosti, a zejména čím se cítí zasaženi a poznamenáni čtenáři jeho díla.

Narodil se v Novém Bohumíně, sám svůj rodný kraj později charakterizoval jako český cíp Slezska u řeky Odry, kde žili od nepaměti lidé různých národností: „...podléhal [jsem] v dětství iluzi, že toto dělení [na Čechy, Němce, Poláky, Židy] je druhořadé, že různosti jazyků, povah a původu jsou považovány za přirozené a prospěšné, že nebrání nikomu v dobrých občanských, sousedských a lidských stycích. Do-

dnes se mi zdá," napsal v roce 1987, „že jsem své dětství prožil v ne-falšovaném internacionalismu. Mé tetičky, které se prohlašovaly za Němky, mi nabízely nedělní bábovku stejně vřele jako ty, které se pokládaly za Češky.“

Do školy chodil před válkou, za války i po válce a podle vlastních slov zakusil na vlastní kůži trojí nebo čtverý typ ovlivňování. „Z prvo-republikové indoktrinace mi zůstal v paměti jen matný dojem, byla umírněná, nepříliš militantní a zaměřená cele na postavu T. G. Masaryka, prvního prezidenta. Ten byl prezentován dětské duši jako moudrý a vzdělaný muž, laskavý a starostlivý tatíček. Byla to však jediná výchova v mých školách, která kladla nade všechno ostatní vzdělání, pravdu a duchovní hodnoty.“¹

O svém mládí i o době, v níž dospíval, napsal Milan Šimečka mnoho pozoruhodného v odpovědi na anketní otázku Lenky Procházkové z roku 1985 – „co jste dělal a v co jste věřil, když Vám bylo dvacet“. Napsal tehdy:

„Každý můj pokus přiblížit se ke svému mládí [je] doprovázen pocitem údivu, vzdálenosti a úplně jiného světa. (...) Byl to svět zvláštního historického okamžiku, byl krutý se snadností, kterou zanechala válka, byl přecpán nadějemi a iluzemi....dupal a hartusil, že se musíme rozhodnout. Dnes tomu těžko kdo uvěří, ale nutili nás k rozhodnutí hlavně proto, abychom v příštím rozhodném boji zahynuli na správné straně dějin. (...) Byla to doba ajatoláhů.

Vím však, že mladí lidé se neptají na dobu, ale hlavně na to, proč jsme se v takovém množství nadchli pro myšlenku revoluční přeměny světa, když, jak dnes každý vidí, to byla myšlenka přinejmenším diskutabilní a neměla navíc úplně čisté historické zázemí. Jenže tento způsob ptaní je už generačně upraven, protože vychází z jiné zkušenosti, a tedy i z předpokladu, že naše tehdejší rozhodování bylo založeno na čtení přehledné mapy, na které byla zakreslena všechna výstražná znamení, všechno, co bylo, a dokonce snad i to, co bude. Pokud si však já pamatuju, byla to mapa jen velmi hrubě načrtnutá, strže, do kterých člověk mohl spadnout, byly šikovně maskovány cudným utajováním pravdy, na kterém se podílely mnohé významné osobnosti. (...) Kdo teh-

¹ Údaje a citace o zážitcích z dětství M. Š. jsou převzaty z jeho eseje *Citiznet*, který byl napsán v srpnu 1987 pro vydavatelský projekt o vztazích Němců a jejich evropských sousedů. K vydání knihy nedošlo a esej nebyl dosud zveřejněn. Originál rukopisu i s německým překladem je uložen stejně jako ostatní jeho rukopisy ve sbírce textů Milana Šimečky v archivu Čs. dokumentačního střediska nezávislé literatury v Scheinfeldu-Schwarzenbergu; kopie nejdůležitější části sbírky jsou k dispozici v Ústavu pro soudobé dějiny v Praze.

dy věděl, do roku 1948, že o vítězích a poražených bylo už dávno rozhodnuto? Ideový zápas vypadal úplně autenticky. Váha dějin se tehdy zdála být obrovská, výhružná a zlověstná, ponechávala jen málo místa obyčejnému lidskému rozměru a nalhávala působivě mladým lidem, že naslouchat hlasu tajemné historické zákonitosti je mnohem důstojnější člověka než naslouchat unavenému šeptání jakési starobylé mravnosti.

Vidím při pohledu zpět, jakým determinacím jsme byli vystaveni a jak náhodně nás obracely v tu či druhou stranu. Já jsem sice nebyl obdařen dělnickým původem, ale byl jsem sirotek, a to bylo v oné poválečné vlně sociální sentimentality skoro totéž. Žil jsem v laskavé péči své sestry a neměl jsem nouzi, stát mě zahrnoval svou přízní. Osvobozovali mě od všech poplatků, dostával jsem nejvyšší stipendia, všude se mnou jednali vlídně. Studovat jsem mohl, na rozdíl od svých synů, co se mi zlíbilo. Usoudil jsem, že stát je dobrý a že si zaslouží mou vděčnost. Nešlo ani tak o peníze, které mi dával, šlo spíše o to, že mě zhodnocoval v mých vlastních očích. Domníval jsem se, že jedním poctivě, když projevím svůj vděk nadšeným budováním, sjezdil jsem tehdy všechny slavné brigády. Přišlo mi tehdy na mysl, že si stát mou oddanost kupuje? Lhal bych, kdybych řekl, že ano. A přesto, nemohla mít tato determinace i opačný směr? Kdyby se o mě starala katolická charita, nestal bych se věrným katolíkem? Hle, jací jsme!

Miloval jsem Velkého Bratra? Asi ano, byl s tajnými a bolestnými výhradami. Ještě dnes však cítím na kůži tu historickou determinaci. Ve čtyřicátém pátém jsem byl z té prokleté války už děsně vyšokován. Dospěl jsem k přesvědčení, že mě chtějí v této válce zabít. Stříleli na mě z letadla, na čtrnáctiletého kluka, který běhal v bílém tričku po poli. Padesát metrů přede mne shodili na silnici bomby, když jsem jel s dívkou na kole na výlet. Civěl jsem s hrůzou na bezkrevné kosti a cukající se střeva rodin vysvlečených tlakem vzduchu z nedělního oblečení. Maminku zabili při bombardování, a když jsem já vylezl po těch hromových úderech ze sklepa do smradu, prachu a trosečné pouště, ušel jsem v šoku deset kilometrů a dodnes nevím, kudy jsem šel. Zabíacené a zpocené Ukrajince z Malinovského armády jsem vítal se stejným pocitem jako ti, kteří píší o výročích do Rudého práva. Nebyl jsem jim vděčen za osvobození, tomu jsem nerozuměl, byl jsem jim vděčen za to, že ukončili tu hroznou věc a že já neumřu, aniž bych poznal ženu, což mi v mém věku připadalo jako vůbec to nejhorší. Kdyby mi však dali šanci k životu nějakí černoši z Virginie, neobrátila by se moje vděčnost k nim? Dnes, když čtu u historiků, jak to s naším osvobozením bylo, je náhodnost mých cest ještě smutnější. Vysvětluju si to

tak, že Stalin stál o mou vděčnost, Eisenhower o ni tolik nestál, nestála mu za to riziko v oné předešlé k dnešní konfrontaci.“²

V roce 1949 začal Milan Šimečka studovat na brněnské univerzitě ruskou a českou literaturu a filozofii. Po letech, za normalizace, otřesen diletantstvím na každém kroku, si vzpomene, jak ho profesor v prvním ročníku – v nejtemnější době temna – sjel za to, že nepřesně citoval Puškina. A při probírce samizdatových knih-neknih si připomene, jak za studentských let dělal knihovníka ve slovanském semináři, přečetl spoustu knih a nejednou se podívoval, „jaký druh kapitalistické ziskovosti vedl vydavatele k tomu, že vydávali v několika stech exemplářích básně tištěné na krásném papíře krásným písmem“.³

Po skončení fakulty učil rok češtinu na jedenáctiletce v Kroměříži a v roce 1954 přišel do Bratislavy. Dráhu vysokoškolského učitele začal na katedře marxismu-leninismu, kde měl za úkol vysvětlovat studentům medicíny a farmacie základy marxistické filozofie. Poznal jsem ho tam o rok později, na podzim 1955, když jsem se souhrou náhod sám ocitl na téže katedře. Z těch prvních měsíců mi utkvěla v paměti vzpomínka jen na jeden rozhovor v jeho bytě, ve studentském internátu v Horském parku, pravděpodobně před Vánoce 1955. Svěřil se mi s tím, jak se už nemůže dočkat politického zemětřesení v Moskvě na sjezdu, který byl svolán na únor 1956; mluvil o tom, že legenda o Stalinovi dostane na frak.

Rok 1956 byl bouřlivý; vzpomínám si, jak Milan nedočkavě otevíral každé ráno několikero novin, které chodily na katedru, jak sledoval zprávy ze zahraničí a jak otevřeně se vyjadřoval k senzacím, jež doba přinášela. A ještě dnes mi zní v uších ortel, který nad Milanem Šimečkou vynesl tehdy, když rok 1956 v Československu skončil, jak skončil, jeden z těch devíti mladých mužů pod třicet na oné katedře marxismu-leninismu, o níž je řeč. „S každým, co sú tu, by som si stal do zákopu, ale s tebou, Milan, by som sa bál, aby si ma neodobchol zozadu!“, vykřikoval ten, o němž se říkalo, že ho má kvůli jeho alkoholismu v moci Státní bezpečnost. A na jaře 1957 to nevypadalo dobře: největší dogmatik na katedře se nechal slyšet, že Milanovi by „sa zišla na rok lopata“.

² Šimečkova anketní odpověď byla uveřejněna v samizdatovém periodiku *Obsah* v říjnu 1985 a v knize Lenky Procházkové: *...a co si o tom myslíte Vy?* München: Obrys/Kontur, 1986, s. 63–67.

³ Srv. známý Š. fejeton *Knihy-neknihy* z února 1979, který byl publikován také v anglickém, německém, francouzském a švédském překladu.

Pochybné zocelení manuální prací se Šimečkovi zatím ještě na celých dlouhých třináct let vyhnulo. Po prázdninách roku 1957 změnil působiště a začal učit na Vysoké škole múzických umění. Následujících deset let bylo asi obdobím jeho nejintenzivnějšího studia filozofie, kdy se znovu a nyní důkladně seznamoval s obsahem všech filozofických škol a systémů minulosti. Nešlo jen o přednášky pro studenty; na přelomu padesátých a šedesátých let si ho našlo jedno z témat, jež muž zůstal věrný až do konce života: sociální utopie.

(Důkladná znalost dosavadní filozofické literatury přijde Šimečkovi vhod nejednou v 70. a 80. letech, nejvíce však tehdy, když se při sepišování filozofického traktátu *Dopisy o povaze skutečnosti*, v ruzyňské věznici v první polovině roku 1982, bude moci spolehnout jen na svou paměť a na své někdejší studium. V textu stylizovaném jako dopis svým dvěma synům prozradil na sebe i to, co jinak – jak výslovně napsal – „před veřejností tajím a k čemu bych se nikdy nepřiznal, že totiž všechno, co člověk potřebuje o filozofii vědět, je v takových desíti až dvaceti nejlepších knihách“; na jiném místě téhož textu napsal ještě něco velmi pozoruhodného, co prozrazovalo jeho hlubokou znalost dějin filozofie i osobitý pohled na to, jak se v celé filozofii vracejí tytéž otázky a tytéž odpovědi: „Mám v podstatě za to, že filozofové se v posledních dva a půl tisíce letů odlišují pouze stylem a pojmoslovím.“)⁴

V roce 1961, ve své první knížce *Sociálne utópie a utopisti* Šimečka daný terén důkladně zmapoval.⁵ Po této přípravné práci se pustil o kus dál: na konci roku 1964 dokončil první verzi knihy *Kríza utopizmu*; myšlenkové těžiště, jakkoli tu a tam zamaskované a terminologicky poznamenané dobou vzniku, spočívalo v analýze vyústění sociálních utopií minulosti v soudobém marxismu. Tato kniha, jež vyšla až v roce 1967, byla v československých poměrech odvážný tvůrčí čin. Přinesla autorovi přirozeně řadu potíží už ve stadiu rukopisu; jeden ze strážců čistoty slovenské marxistické filozofie ji nechtěl přijmout jako habilitační spis. Naštěstí byla publikována v době, kdy společenská krize druhé poloviny šedesátých let dospívala ke svému vyvrcholení, a tak se věc obešla bez skandálu.⁶

Tuto knihu psal Šimečka v době, kdy už byl poznamenán četbou Orwellova utopického románu 1984, tak jak to mnohem později popsal v eseji o Winstonu Smithovi:

⁴ *Dopisy o povaze skutečnosti* s autorovou předmluvou ze srpna 1982 vyšly pouze samizdatem v ediční řadě Edice Petlice (sv. 254, Praha 1982, 100 stran strojopisu).

⁵ Bratislava: Obzor, 1961.

⁶ *Kríza utopizmu. O kontinuitě a vyústění utopických názorů*. Bratislava: Obzor, 1967.

„Když jsem četl poprvé Winstonův příběh, bylo mi už přes třicet, byl jsem o něco mladší než Winston, všechno, co potkalo jeho, mě ještě mohlo potkat. Tak jako on jsem dospíval v totalitním systému, nikde jinde jsem nebyl a neměl jsem jistotu o minulosti, o přítomnosti, a tím méně o budoucnosti. V jistém ohledu jsem i já byl zaměstnancem Ministerstva pravdy a žil v zajetí jím šířené ideologie. V každém případě jsem se tak jako Winston vyznal ve výrobě lži a děsil jsem se konfrontace, ke které jsem byl puzen skličujícími pochybnostmi a čistým papírem. Jako Winston jsem tušil, že čistý papír bude popsán... Kniha ležela přede mnou, díval jsem se na poslední stránku a možná se mi trochu chvěly ruce. Měl jsem nesdělitelný pocit identifikace...”

„Po dvaceti letech mohu jen konstatovat,“ napsal Šimečka v roce 1981, „že můj úlek z prvního čtení byl na místě. Můj životní příběh se pomalu, ale jistě začal připodobňovat příběhu z červené pinguinky. Zvykl jsem si na to a bral jsem, co mě potkávalo, bez velkého překvapení, věděl jsem už od Winstona všechno předem.“⁷

Ve svých sedmatřiceti letech měl Šimečka příležitost dokončit svou vlastní soukromou univerzitu: od podzimu 1967 do února 1968 strávil půl roku v Mohuči jako stipendista tamějšího Ústavu evropských dějin. Nejvíce ze všeho jej vzrušoval současný západní svět a jeho ideologie (schylovalo se k evropskému roku 1968 s jeho revoltami mládeže ve Francii, Německu, Spojených státech), každodenní rozhovory s mladými lidmi z půlky Evropy – historiky, filozofy, teology, kteří byli jako on stipendisty mohučského ústavu; a pak ovšem konfrontace skutečnosti západního světa a skutečnosti domácího socialismu s jeho propagandou o sobě i o Západu, kterou tak důvěrně znal.

Ještě si nikdo nedal práci posbírat Šimečkovy články z roku 1968 a vyslovit o nich soud s odstupem let. Sám si na ně vzpomínám jen matně. Psal hlavně do pražských „literárek“, které se jmenovaly do Srpná *Literární listy* a potom už jen *Listy*, a do *Kultúrneho života*. Znáám dobře jen dva z jeho textů té doby. Jedním z nich je pronikavá úvaha o vztahu Čechů a Slováků, přesně pojmenovávající dilemata tohoto vztahu; byla napsána pravděpodobně záhy po uzákonění federace a dosud nebyla publikována.⁸

⁷ Citováno podle knižního vydání eseje *Náš soudruh Winston Smith: československý doslov k románu George Orwella „1984“*, vydaného spolu s Orwellovým románem v Našem vojsku, Praha 1991 (citát ze s. 208 n). Esej vyšel v plném znění rovněž německy a švédsky a jeho části byly publikovány také anglicky, dánsky, francouzsky a italsky.

⁸ Text úvahy je uložen v mém osobním archivu. Byl zařazen do sborníku o česko-slovenských vztazích, jehož vydání se připravuje.

Druhý text je ze 7. září a nebyl určen ke zveřejnění; kdosi z přátel v Praze soudil, že Alexander Dubček by se mohl zajímat o názory intelektuálů a že by bylo užitečné napsat nezávislý a otevřený pohled na situaci země. Milan vyhověl mé telefonické žádosti a pohotově napsal soukromý komentář k situaci v Československu a odhad možného vývoje; komentář neztratil nic na brilantnosti ani po letech.

Z textu, který má celkem pět stran, ocituji dvě kratší pasáže charakteristické jak pro Šimečkův tehdejší postoj, tak pro jeho schopnost dohlédnout důsledky selhání vedoucí politické garnitury v posrpnovém čase.

„Autorita dnešních vůdců je obrovská, ale je také lehce otřesitelná... Opírá se totiž čistě o sympatie k charakteru, ne o sympatie k programu. Stačí několikeré pokrytectví, obětování několika osob nebo cokoliv jiného, a popularita se zřítí. V tom je zrádnost moskevských dohod. Jde v nich fakticky o to, aby moskevskou politiku dělali lidé, kteří získali popularitu právě tím, že se proti ní postavili. (...) Postavení našich vůdců je schizofrenické. Lid se dnes zabývá pozorovatelstvím, a přijde chvíle, kdy může mávnout rukou.“

„Mohla by se projevit plíživá restaurace. To by znamenalo poslední a konečné zklamání. Autorita by se ztrácela postupně a téměř nepozorovatelně a rozplynula by se v pasivitě. Další východisko by pak hledal lid už jinde. Zemřela by pak už i poslední naděje socialismu v Československu, socialismu jako řádu, ne jako státního vlastnictví výrobních prostředků. Komunistická strana by se tak sama odepsala z dějin Československa. Moskevské dohody jsou návodem k této plíživé restauraci, stačí, aby se dodržovaly tři roky. Katastrofální stopy by pak tento vývoj zanechal na národním sebevědomí, na národním charakteru.“⁹

V květnu 1969 bylo jasné, že se potvrzují nejhorší obavy, že plíživá restaurace totalitarismu je v běhu a nabírá stále rychlejší tempo. V dopise odeslaném po příteli do zahraničí se o tom Šimečka vyjádřil svobodně, zároveň však z jeho řádek zaznívalo zoufalství: „Jsem v náladě, protože právě dnes Husák vyskakoval v televizi na aktivu ve Vysočanech. Je to zcela zřejmě šílený psychopat. Podařily se mu výroky, které silně připomínaly skřeky troglodyta z padesátých let. Mimo jiné: nebudeme nikoho kráglovat, ale nedáme si také stranu krieglovat. (...) Kal

⁹ Vilém Prečan: *Die sieben Jahre von Prag 1969–1976. Briefe und Dokumente aus der Zeit der „Normalisierung“*. Frankfurt/M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 1978.– Úplný text v češtině byl publikován až koncem roku 1991. Srv. Šimečka, M.: Od ledna do srpna. Soukromý komentář k situaci, odevzdaný v září 1969 sekretariátu Alexandra Dubčeka. *Listy*, roč. 21, 1991, č. 6, s. 12–14.

a bahno lezou pomalu nahoru, impotenti a blbci s komplexy se natřásají na obrazovce a koktají své hovadiny. Sám se divím, že jsem byl ve stejné straně s těmito lidmi. Stalo se to, co jsme předpovídali. Partaj se definitivně zdiskreditovala a stala se prostě pátou kolonou, národní hrdinové jako Černík a Svoboda pokojně přijali úlohu místodržitelů okupantů. (...) Není už kam psát. A cokoli napíšeš, aby to cenzura pus-tila, je to pod úrovní roku 1963.“¹⁰

Ještě však trvalo dalších devět měsíců, než mechanismus normalizace nabył i v případě Milana Šimečky konkrétní podobu existenčního násilí. Právě o svých čtyřicátých narozeninách, 6. března 1970, už po vyloučení z komunistické strany, dostal výpověď z vysoké školy. Od podzimu 1970 až do zatčení v květnu 1981 pracoval v různých dělnických povoláních: rok jako šofér, další rok v jakémsi stavebním ústavu, dlouhou řadu let jako řidič bagru v Pozemních stavbách, a po dramatické příhodě, kdy vinou chybných náskresů jím řízený bagr překopl kabel o vysokém napětí a když se poté rozhodl práce s bagrem zanechat, jako dispečer ve výrobě betonu.

Od podzimu 1969 nenapsal Milan Šimečka nejméně po dobu pěti let nic, co by bylo určeno k zveřejnění v jakékoli podobě. Napsal však řadu dopisů, z nichž se část zachovala. Před odjezdem do zahraničí v roce 1976 jsem z naší korespondence pořídil mikrofilmy, které byly propašovány do zahraničí. Tak z nich mohla být řada publikována německy v již zmíněné knize *Die sieben Jahre von Prag*. Tyto dopisy patří k autentickým a prvořadým dobovým svědectvím o tom, jak pokračovalo lidské a politické zranění těch, kteří se osvobodili od své někdejší mla-dické víry v komunistickou utopii a nyní se zbavovali posledních pozůstatků marxistické a pseudomarxistické ideologie, ale také o jejich hoři z rozumu, o jejich tápání a hledání smysluplné existence.

Ve zmíněných Šimečkových dopisech lze najít řadu pozoruhodných pasáží svědčících o hluboké sebereflexi svého dřívějšího postavení. Tak například 9. listopadu 1971, kdy srovnával oběti dobových čistek s těmi, kdo byli perzekvováni v předcházejících desetiletích: „Při přísné se-beanalýze dojdeme k závěru, že na tom nejsme tak špatně jako většina našich historických předchůdců. Jen se nám to tak jeví. Celý život

¹⁰ Zde a v následujícím cituji ze souboru fotokopíí dochované části korespondence mezi mnou a M. Š. v letech 1969–1976. Soubor je uložen v mém osobním archivu. Cituji bez jakýchkoli redakčních úprav, třebaže naše dopisy byly psány narychlo, bezprostředně reagovaly na tehdejší události nebo naše zážitky a byly také jistým pojistným ventilem námi pocítované frustrace a začasté i zoufalství. Samozřejmě nás ani nenapadlo, že by tyto dopisy byly někdy zveřejněny.

jsme vlastně žili v určitém kompromisu se svým společenským zařazením a koneckonců také se svým svědomím. Ke konsekvenci jsme byli vlastně přinuceni. Bavilo nás řezat pilečkou do větve, na které jsme sami seděli, pravda v naději, že spadneme na nějakou silnější a spolehlivější. Stalo se, že jsme spadli na zem. Při absolutní přísnosti se nám může vytknout, že jsme se na tu zem nepostavili vlastníma nohama a už dávno.“

O měsíc později komentoval dřívější rozpolcenost těch, které nazýval orwellovskými „doublethinkery“, ještě přísněji: „Kdysi nám pořád sedělo v týlu, pořád tu byl hlas, který Ti našeptával: tohle ti neprojde, tohle se prostě z taktických důvodů nedá, tohle nechej na pokoji, protože tě to totálně rozloží, tohle zase nemůže být pravda, i když to jako pravda vypadá, a vždycky se ptej, či je to pravda. Bylo to tak? Samozřejmě, poctivě jsme chtěli poznat pravdu, ale naše poctivost měla své meze.“

A hned po této kritické sebereflexi následovala střízlivá slova o vlastním postavení jako obrana proti jakékoli sebelítosti, například 4. ledna 1972: „Nespravedlnost je jenom náš vnitřní pocit a má konkrétní význam jenom pro nás. Pro ty, kteří zůstali, je to jenom abstraktní pojem, nad kterým se dá pozastavit anebo se ho dokonce zhrozit, ale nemá žádnou palčivost. Vypadli jsme sice z vlaku, ale to nezabrání cestujícím, aby nešli do jídelního vozu, když přijde čas k obědu. Mockrát jsem si už zakázal projevovat nad tím jakoukoli trpkost.“

Součástí tohoto zrání bylo také poznání, že rozchod s politickým establishmentem je definitivní. 4. ledna 1972 Šimečka napsal: „Uvědomuju si, že pro mě dnes prostě nijaká smysluplná placená existence není; i kdyby mě nechali dělat něco, co umím, nemohl bych to dělat v tom smyslu, jak by si to přáli. A Ty přiznáváš, že taky ne. Příliš těsně jsme se spojili s historií a jen od ní můžeme čekat vykoupení.“ O několik měsíců později, 29. března, ještě jednoznačněji: „I kdybych chtěl, nemohu najít lávku, po které bych se mohl přišoupat k nějaké podobě smíření s blbostí tohoto režimu. V rámci lidských kontaktů a všech věcí mimo toto základní toleruju mnohé, ale jen zase natolik, abych mohl opustit svou vnitřní emigraci, a ta je psychicky namáhavá tak jako každá emigrace.“

Nedlouho předtím se u příležitosti voleb, jak sám napsal 29.11.1971, pokusil zašeptat, že král je nahý, a k volbám nešel. „Napsal jsem jednostránkové prohlášení, ve kterém jsem se vyhnul jakékoli manifestaci politického postoje a jen jsem vylíčil svůj osud za poslední dva roky. Závěrem jsem konstatoval, že námořník hozený přes palubu nemá ani fyzickou možnost, aby se zúčastnil slavnostního oběda u kapitánova

stolu (...) Přišli agitátoři a trochu udivení pohledem na nezvyklé zvíře prskající ve svém brlohu převzali toto prohlášení a rozpačitě odklusali (...) Neodsuzuj mne, příteli, vím že toto gesto je ve svém významu pouze směšné. Ale měl jsem na paměti Garyho Coopera ve známé kovbojce V pravé poledne: když říká pochmurným pohledem svých modrých očí trochu nadneseně – muž nemá jinou možnost.“

V té době ovšem převažovala u Šimečky frustrace, ani ne tak z nesmyslné práce jako spíše z pasivní existence: „Někdy mám takový vztek,“ napsal 4. ledna 1972, „že bych rozbíjel hubu i lidem zcela nevinným prostě jenom proto, že nejsou schopni pochopit, jak těžko je takovou hnilobnou existenci vést.“ Stěžoval si (20.3.1972), že se u něho projevuje odpor k psanému slovu, které by sám kladl na papír. „Civím na stroj jako na cizí předmět ... a divím se zašlé vzpomínce, že jsem kdy si psával každý den.“ (12.7.1972) „Když se podívám na psací stroj, nepřipomíná mi už nic jiného, než že bych měl napsat nějaké dopisy.“ (12.8. 1972.)

Tehdy se upjal na změnu v zaměstnání, chystal se od poloviny srpna 1972 do kursu bagristů. „Díky bohu za to, že jsem takový medvěd a že už teď mám přesně takové břicho jako šoféři dálkových kamionů. Svým vnějškem se přizpůsobovat nemusím. A nedělá mi těžkosti říkat sprostá slova s tím patřičným přízvukem, který odlišuje naturálně sprostého muže z lidu od intelektuálního sprostáka. Bude to dobré.“ (12.6.1972.)

Ale nebylo. O rok později, v polovině června 1973 napsal o stavu své duše: „Je to pomalu se vyčerpávající zásoba trpělivosti. Už jí mám taky na dně. Například když pozoruju, jaké těžkosti mi dělá sám proces psaní. Ruce mám jako ochrnuté mrtvici. A to všechno z těch zkrivených pák strojů. A říkám si, že než úplně ochrtnou, měly by ještě něco udělat. Víím taky, co nás ničí. Je to pasivita, do které jsme jednak vstoupili a jednak byli uvrženi; ale pro subjektivní stav je horší, že jsme ji po zralé úvaze dobrovolně přijali jako postoj, který nejlépe odpovídá době. Možná je to cítit u nás všech, že nečinnost se začíná projevat jako chátřaní.“

Tehdy, v témž dopise vyjádřil Šimečka přesvědčení, že jde o poslední rok. Uvažoval také o nejzazším termínu, do kterého byl ochoten snášet čekání na Godota. Připravoval se na rozhovor s přáteli o tom, co udělat a jak si vynutit změnu své situace. Nic z toho nebylo, tápání, frustrace, zmrtvění, na které si opakovaně v dopisech stěžoval, mělo trvat ještě dlouhé měsíce. Až teprve rok 1975 přinesl obrat: Milan Šimečka začal znovu psát.

O následujícím úseku životního příběhu Milana Šimečky, o posledních patnácti letech jeho existence naplněných stále více psaním se toho ví nejvíce. Konečně máme také k dispozici bibliografický soupis jeho tvorby z let 1975–1990, který dává možnost připomenout si všechna témata, jimiž se zabýval, a spočítat, kolik to bylo děl a kolik stran, v kolika jazycích vyšly jeho knihy, eseje, články, glosy, komentáře, fejetony.¹¹

Nemohu se tím podrobně zabývat, chtěl bych jen upozornit na okolnost, že celé období Šimečkovy tvorby od roku 1975 do revoluce 1989 má několik etap, jež se od sebe výrazně odlišují vnějšími okolnostmi, za nichž vznikala jeho tvorba (ať už šlo o jeho vlastní život nebo širší poměry společenské), ale také tematickým zaměřením. Nejvýraznějším předělem byl třináctiměsíční pobyt ve vězení od 6. května 1981 do 27. května 1982.

(Vlastně by bylo třeba hovořit ještě o jednom předělu v Šimečkově životě, společném pro nás všechny, o listopadu 1989, po němž následovalo už jen deset posledních měsíců jeho života, kdy – ve svobodných poměrech – napsal svých posledních 33 textů a dožil se masového, svobodného vydání několika svých knih a mnoha esejů a studií, které předtím vyšly jen v samizdatu a v exilových publikacích. To je však téma pro jiné pojednání na jiném místě.)

V prvním šestiletí, než byl uvězněn, napsal Šimečka kromě asi desíti fejetonů dvě knihy – *Obnovení pořádku* a spolu s Miroslavem Kusým knihu *Velký brat a velká sestra*, dále rozsáhlý esej *Společenství strachu*, esej *Československé Polsko, polské Československo* a předmluvu k italskému vydání *Obnovení pořádku*; mimo to rozepsal studii *Náš soudruh Winston Smith*. Vyrovnal se v nich především s minulostí a došel až na práh současnosti.

V té době, do uvěznění, normálně pracoval v dělnických profesích, o nichž už byla řeč, mohl tedy psát pouze po práci, o víkendech a o dovolené. (O tom, jak se pokoušel psát v době pracovních přestávek v bagru, se zmínil v uvedené předmluvě k *Obnovení pořádku*.) To se podstatně změnilo po návratu z vězení.

Mluvil jsem s ním telefonicky dvacet minut poté, co dorazil po propuštění z Prahy do Bratislavy po více než roční nepřítomnosti, a v následujících dnech často a velmi obšírně. Zajímalo mě, jaký je oproti

11 Milan Šimečka. *Předběžná bibliografie díla za léta 1975–1990*. Zpracoval Milan Drápala ve spolupráci s Vilémem Prečanem. Pro seminář o životě a díle M. Š. organizovaný 20. září 1991 Nadací Milana Šimečky v Bratislavě vydal Ústav pro soudobé dějiny Praha a Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury Scheinfeld-Schwarzenberg.

dřívější, jak se zkušenost života ve vězení projevila v jeho životních postojích, v čem se změnil, či naopak nezměnil.

Nemluvil o vězení – ani tehdy, ani později; hovořil o tom, čím přetékaly jeho vězeňské dopisy: o ceně lásky a přátelství. Hlásal toleranci a porozumění, brojil proti malichernosti, zakazoval přátelům spory, nesnášel ani náznaky nevraživosti. Snad nejnápadnější bylo, jak svobodně se vyjadřoval: bez zámlk, bez skrývaček, bez ohledů na úřední Ucho, o němž jsme věděli, že naše telefonáty spoluposlouchá.

Zpočátku jsem přisuzoval tento jeho nový stupeň otevřenosti euforii ze znovunabyté svobody. Postupně jsem si však uvědomoval, že jsem svědkem fenoménu, jež znám od jiných, kteří se vrátili „odtamtud“. Už léta před tím se Šimečka rozhodl, že se nedá umlčet, že nebude „nahou lidskou bytostí, která nemá nic, jen samého sebe a své úzkosti o zbytek života a život svých blízkých“.¹² Nyní, po návratu, jako by trval a lpěl na své lidské totožnosti pokud možná ještě víc než před uvězněním; už například nechtěl hrát s režimem ani žádnou směšnou hru na schovávanou. Odmítl jakoukoli roli v reálně socialistickém světě zdání: když mu po oční operaci skončila „nemocenská“, šel se hlásit o zaměstnání na příslušný úřad, ale s výhradou, že nepřijme práci, jež by neodpovídala jeho kvalifikaci. Byl vyslýchán pro podezření z příživnictví; vykázal se potvrzenkami ze Státní banky a sdělil do protokolu, že žije ze skromných honorářů za publikace v zahraničí.

Z vězeňské tvorby jsem v jiné souvislosti už uvedl filozofickou úvahu *Dopisy o povaze skutečnosti*. Nutno dále připomenout dobré tři tucty skutečných dopisů, které napsal ve vězení svým blízkým; část z nich počínaje číslem osmnáct byla v malém strojopisném nákladu zveřejněna v samizdatu. Nesmí být zapomenut úkol pokusit se zjistit, zda se ve spisech Státní bezpečnosti či prokuratury přece jen nezachovala půldruhá desítka dopisů z prvních pěti měsíců Šimečkovy vazby, které tehdy nebyly rodině doručeny.¹³

Brzy po návratu z vězení Šimečka napsal svého druhu dovětek ke svým studiím o sociálních utopiích – úvahu *Svět s utopiemi, nebo bez*

¹² Z dopisu M. Š. z 5. dubna 1979, který je uložen v mém osobním archivu. Delší pasáž z tohoto dopisu včetně uvedeného citátu jsem uveřejnil v článku Sebrali ho ve středu 6. května..., *Svědectví*, roč. XVII, č. 65 (1981), s. 38 n. – Zmíněný článek čtenář nalezne také v této knize.

¹³ Kromě samizdatového vydání opisů části Šimečkových vězeňských dopisů najdeme obsáhlé pasáže z jeho vězeňské korespondence v publikaci *Světelná znamení: nad otcovými listami z roků 1981/82*, která byla komponována jako koláž dopisů M. Š. a původních reflexí a záznamů jeho syna Martina M. Šimečky. *Světelná znamení* vyšla poprvé v samizdatu v roce 1984 a knižně v nakladatelství Archa, Bratislava 1991.

nich? V roce 1983 dopsal svého *Winstona Smithe* a kromě řady recenzí a fejetonů napsal dva závažné texty, každý v jiném žánru, k problematice tehdejších závodů ve zbrojení a mírového hnutí – byly to *Rovnováha* a *Válka je vůl*. A začal psát sérii více než padesáti fejetonistických textů, které nakonec vydaly na celou knihu *Kruhová obrana*.

Povězeňské období Šimečkovy tvorby se vyznačovalo jejím značným kvantitativním rozšířením nejen proto, že se Šimečka stal profesionálním spisovatelem. Také vnější okolnosti – rostoucí společenská objednávka – značně přispěly k tomu, že Šimečka psal víc a víc. Jednak došlo k významnému rozmachu samizdatového vydávání: už od roku 1981 se značně rozšířil počet samizdatových časopisů, po roce 1984 lze hovořit na tomto poli o vydavatelské explozi. Bylo tedy kam psát a současně se množily žádosti o texty; Šimečka takřka pravidelně přispíval do *Obsahu*, který vycházel desetkrát do roka.

Druhým podnětem byly objednávky ze zahraničí, kde se Milan Šimečka ocitl mezi nejžádanějšími nezávislými československými autory. Tiskly ho nejen exilové časopisy, ale také řada zahraničních novin a dalších periodik, obraceli se na něho vydavatelé sborníků a organizátoři univerzitních i jiných konferencí a symposií o závažných otázkách současnosti. Výsledek lze zjistit při pouhém prolistování jeho bibliografie: bez přehánění lze konstatovat, že Milan Šimečka byl v zahraničí vedle Václava Havla nejprekládanějším domácím autorem z oboru *non-fiction* literatury.¹⁴

Je mimo možnosti tohoto celkového pohledu na život a dílo Milana Šimečky zabývat se všemi tematickými okruhy jeho díla v posledních šesti letech před revolucí roku 1989. Chtěl bych však upozornit alespoň na tři oblasti, jimž věnoval velkou pozornost. Byly to jednak pohyby ve sféře vládnoucí moci; v tomto smyslu se věnoval zejména vývoji v Sovětském svazu. Řadu článků tohoto druhu zahájil jeho komentář k nástupu Gorbačova do funkce prvního muže sovětské nomenklatury Mnohá léta s Gorbačovem z března 1985. Texty k československé současnosti, jež jsem si nazval pro sebe „o československé cestě ke svobodě“, shrnul Šimečka sám do knížky *Konec nehybnosti*.

Třetí tematickou oblastí, kterou nelze v Šimečkově tvorbě druhé poloviny osmdesátých let přehlédnout, byla nezávislá česká a slovenská

¹⁴ V tomto směru odkazují na bibliografii citovanou v pozn. 11. Namátkou upozorňuji na některé nejčastěji překládané Šimečkovy práce: *Obnovení pořádku* vyšlo celé francouzsky, italsky, anglicky a polsky, *Společensví strachu* anglicky, francouzsky a italsky, v zkrácené verzi německy, *Válka je vůl* anglicky, dánsky, italsky, německy, švédsky, *Rovnováha* anglicky, dánsky, francouzsky, italsky, německy, švédsky. Článek Svědomí ruské inteligence byl přeložen do deseti jazyků. Srv. též pozn. 7.

literatura sedmdesátých a osmdesátých let. Věnoval jí řadu kritických komentářů, recenzí a glos; a také rozhlasový cyklus, který vysílala Svobodná Evropa. Byl to Milan Šimečka, kdo v děkovné řeči napsané u příležitosti udělení Ceny Jana Palacha za rok 1986 zaznamenal „zá- zrak zrodu svobodné kultury, která začínala obyčejným průklepovým papírem, starými psacími stroji a ... vírou, že to k něčemu je, že to má smysl a že je to účinná zbraň proti lži, útlaku a hlouposti“.¹⁵

V onom Šimečkově textu z ledna 1987 je pasáž, která si zaslouží být ocitována celá. „Svět, který si prohlíží při večerním posezení u obra- zovky barevné obrázky válek, demonstrací, hladu a teroristických akcí, se dnes již příliš nezajímá o mou ztichlou, zklamanou a zdánlivě apa- tickou vlast. A přesto se mi právě v této zemi dostalo svrchovaných důkazů pro nevyhladitelnost kulturní zkušenosti zažité na vlastním tě- le, usazené ve vlastních kostech. Stalo se, co jsem před osmnácti lety malověrně pokládal za nemožné: navzdory rozsáhlé, promyšlené i hlou- pé perzekuci se v naší zemi rozvinula svobodná kultura do šíře a roz- manitosti, o které se nám ani nesnilo. V letech politické nehybnosti, uprostřed sociálního zmrtnění, ve společenství strachu byly napsány stovky děl, jež se dostaly – nejrozdílnějším, často chatrným způsobem rozepsány – do rukou tisíců a v některých případech desetitisíců čte- nářů. Udržela se a rozvinula nezávislá historiografie, filozofie, socio- logie a všechna věda, která nepotřebuje laboratoře a dílny. Nedala se zadržet mladá hudba, byly napsány divadelní hry a hrály se po by- tech, vycházely a vycházejí desítky časopisů v tak různém zaměření a spektru názorů, že se člověk nestačí divit. Naši přátelé v exilu vypěst- ovali druhou větev této svobodné kultury a navíc vybudovali instituce, časopisy, vydavatelství, archivy a nadace. A to vše se zrodilo spontán- ně, bez předchozích plánů pro zlé doby, bez hmotných podnětů a bez úředních aparátů, prostě jen ze společné potřeby, z báječných nápadů a pracovitosti tisíců lidí... To vše se zrodilo po šoku, z beznaděje a ze zoufalství: kultura se obehнала užší, ale o to pevnější solidaritou.“

Za patnáct let – v období 1975–1990 – vytvořil Milan Šimečka velké dílo, které je ve svém souhrnu významnou složkou soudobého českého a slovenského myšlení, jakož i součástí toho poselství, jež vysíláme z našeho koutu Evropy ostatnímu světu.

¹⁵ Citováno z rukopisu, z něhož byl uveřejněn jen úryvek, a to v časopise *Listy*, roč. XVII, č. 2, duben 1987.

O čem toto dílo je? Myšlení čeho se týká především? Na tuto otázku se nedá odpovědět ani jednou větou, ani výpočtem témat, jimiž se Šimečka zabýval. Navíc těsně souvisí s Šimečkovým životem, ba v jistém smyslu z něho vyplývá. Šimečkovy dílo je současně polytematické, má více vrstev, ale má také společného jmenovatele, anebo ještě lépe: je trojjediné, žádnou z jeho vrstev nelze odpreparovat od ostatních dvou, protože se vzájemně prorůstají.

Tedy: je to dílo o naší epoše a jejích velkých dějinách, dále o člověku – totiž o povaze jeho skutečnosti a o jeho malých dějinách, jakož i o neustálé oscilaci člověka mezi velkými a malými dějinami, o tom, jak se vzájemně prolínají (jeden z Šimečkových fejetonů z *Kruhové obrany* se jmenuje O prolínání velkých a malých dějin), jak jsou tyto póly téže skutečnosti mezi sebou propojeny a jaká vzájemně se prostupující magnetická pole vytvářejí; a je to konečně dílo o Šimečkově skutečnosti a skutečnost Šimečky.

Šimečka, jak by se dalo snadno dokázat rozbořem příslušných jeho prací, byl vykladačem naší epochy. V jeho díle dominuje naše neustále živá a všudypřítomná minulost uplynulých padesáti, možná i více let, včetně jejího historického podloží, na němž se odehrála, a všeho, co z ní utváří pomíjivý dnešek a spoluurčuje do značné míry i naši nejistou budoucnost.

Tedy dílo o dějinách této epochy. Vskutku, kdybychom si byť jen letmo připomenuli dva tucty titulů z několika set Šimečkových textů, potvrdilo by se, že tu nechybí ani jeden z velkých mezníků či otazníků těchto dějin, že tu jsou mapována a pojmenována všechna dilemata této doby, všechny křižovatky, všechna místa, na kterých se nezvratitelně přehazovaly výhybky, najdeme tu všechny osobnosti, které tuto epochu naší současnosti spoluutvářely. A bez jediné výjimky tu asi nalezeme také všechna témata naší nezládnuté minulosti, pokud ona zasahuje do současnosti: Mnichov, Beneš, Němci, Židé, Slovensko, poválečné prosovětské poblouznění, okolnosti nastolení komunistické totality a jejího udržování při životě přes čtyřicet let.

Ne, nikoli, není to běžné odborné dějepiscectví, nejsou to politické dějiny, a nejméně pak – snad až na historické partie *Ztráty skutečnosti* – je to narativní historie. Nejvíce ze všeho se Šimečkovy historické texty blíží takzvané historii problémové, jež si jednak vytyčuje témata k analýze, aniž si staví za cíl vyličit souhrn dějů vážících se k určité události nebo v určitém uceleném dějinném úseku, jednak využívá metod a výsledků všech disciplín, které se zabývají člověkem a skutečností v nejširším slova smyslu (psychologie, filozofie, ekonomie, sociologie, „věda

o politice“ – political science). Šimečka také nepracoval jako profesionální historik s odborným či odbornickým aparátem (což samo o sobě vůbec ještě není základním atributem historické práce, spíše jejím vnějším znakem, určeným často k oklamání amatérské veřejnosti, pokud ovšem citace pramenů nebo odkazy na ně nemají základní věcný smysl).

Historické bylo Šimečkovu vnímání skutečnosti a jeho myšlení, historický byl jeho přístup k analýze společenských jevů, osudů národů i jednotlivých lidí. Vycházel totiž z daných dobových souvislostí a z dobové zakotvenosti každé skutečnosti a každého lidského konání, podmíněného právě existující úrovní lidského poznání, vědomí, mentality a zájmů. Z této historické určenosti člověka a všech sociálních jevů vycházel jako z axiomu a takto se jimi zabýval.

Šimečka používal s oblibou svůj vlastní *terminus technicus*, odvozený z jeho vlastního pojetí lidské skutečnosti, pojem „velké dějiny“. Velké dějiny, to je v jeho náhledu determinace člověka sociálním a politickým systémem, determinace silami, jež se snaží učinit ho svým objektem, tj. manipulovat jím, vnutit mu svou vůli, ovládnout jej, podrobit si ho. Dalo by se po mém soudu také hovořit o „velké politice“, aniž bychom se dopustili příliš velkého posunu oproti tomu, co měl na mysli Šimečka svými „velkými dějinami“, zejména když se pod velkou politikou chápe politika totalitního komunistického státu, jejíž analýza byla v centru mnoha Šimečkových delších nebo kratších textů.

Šimečka ovšem velké dějiny, resp. to, co se za nimi často skrývá, také demaskoval, a to hned ve dvojím ohledu. Kritizoval zbytnělý stát a jeho moc, mocenské struktury vydávající své zájmy za zájmy celé společnosti, lidu, národa, opakovaně si za terč své kritiky volil bojovné ideologie a ideologické konstrukce posvěcující velké dějiny, jež se „neustále snaží valit nás svým vlastním řečištěm jako oblázky“. A znovu a znovu poukazoval na to, jakou úlohu ve velkých dějinách, velké politice hrají docela obyčejné motivy z malých osobních dějin člověka: ambice, ctížádost, strach z budoucnosti, závist, naděje, poslušnost. (Doporučuji jako příklad nade všechny závěrečnou část „Proč?“ z *Našeho soudruha Winstona Smithe*.)

Politika je v Šimečkově díle podrobena zkoumání nejen jako velké dějiny, stát, moc, vnější determinace člověka, ale také v původním antickém smyslu, totiž jako starost o věc obce, jako úsilí o svéprávné občanství, tedy v tom významu, který nabyl znovu váhy právě v naší epoše, jejíž převážnou část vyplňovala vláda totalitarismu; a politika také jako úsilí být sebou samým, mít svobodu říci, že dvakrát dvě jsou čtyři.

V této souvislosti mě původně napadlo, zda by nebylo nejprůpádňější charakterizovat Šimečku jako filozofa politiky. V Anglii takový pojem není neobvyklý; anglicky se sice říká *political philosopher*, ale myslí se tím právě to, že předmětem filozofické reflexe je politika, čili že filozofuje o politice.

Pravděpodobně by však nebylo správné takto vymezovat zorné pole Šimečky-filozofa jen politikou. Došel jsem k závěru, že bychom se neměli ostýchat hovořit o něm jako o filozofovi beze všech přívlastků. S jeho filozofováním je to ovšem podobné jako s jeho historií. Šimečka nezamýšlel uplatnit se ve světě akademické filozofie a pracovat s celým jejím citačním aparátem; na to ostatně neměl ani pracovní podmínky. Nicméně byl filozof v původním smyslu toho označení, zkoumal svět jako celek, a otázky, jež byly v hlavním zorném poli jeho zájmu a probleskovaly na pozadí zkoumání každého dílčího jevu, o kterém psal, patřily mezi základní otázky filozofie od jejího počátku.

Ledaže by vadilo, že své tázání a své odpovědi nám předkládal v takové podobě, „kdy se ještě filozofie nestyděla za prostotu a srozumitelnost a dokonce i jistou naivitu při kladení otázek“. Cituji z traktátu *Dopisy o povaze skutečnosti*, kde svým synům připomínal: „V moderních filosofiích, jak víte sami, se s touto prostotou už nesetkáte a jednoduše položená otázka tu vzbuzuje údiv a někdy i pohoršení.“

Řekl jsem, že neodmyslitelnou vrstvou Šimečkova díla je Šimečkova skutečnost (tj. jeho vlastní vidění skutečnosti, o němž odmítal uvažovat jako o odrazu nějaké objektivní reality) a skutečnost Šimečky. Myslím opravdu, že tomu tak je, a to hned v několika směrech.

V Šimečkově díle je neoddělitelně přítomné jeho vlastní zmítání mezi velkými dějinami (které ho pokopaly, jak někde napsal) a jeho malými dějinami, jejichž hlavním obsahem byla řetězová reakce sebeosvobozování a naplňování povinnosti intelektuála, jak ji sám chápal: „ale- sponž popsat situaci v sociálním společenství, v němž žije“.¹⁶ Historie jeho psaní, jež se mu stalo základním obsahem a smyslem života, je také příběh o tom, jak Šimečkovy malé dějiny, odvíjející se v rámci nepočetné nezávislé intelektuální komunity, pomohly připravit změnu velkých dějin, obnovení svobody v naší zemi.

To zdaleka nevysvětluje to hlavní, co Šimečka svým dílem dával a co zanechal jako nepomíjející klíč k pochopení doby. Nebyl vykladačem

¹⁶ Srv. esej *Československé Polsko, polské Československo*, jehož podstatnou část otisklo *Svědectví*, roč. XVI, č. 63 (1981) pod titulkem *Dračí setba totální odpovědnosti*. Plné znění eseje dosud nebylo zveřejněno.

naší epochy jen tím, že by byl poskytoval informace, sumu vědomostí: hlavně, nebo nejvíc ze všeho pomáhal rozumět každodennosti, v níž jsme žili. Kronikář naší doby není to pravé slovo, šlo o něco jiného a daleko důležitějšího: učil rozumět světu, v němž jsme žili, vysvětloval logiku toho, co se zdálo být nelogické, nesmyslné, proti vši přirozenosti a zdravému rozumu, odpovídal na otázku *proč*. A to všechno dělal způsobem, který byl a je srozumitelný i čtenáři, který nikdy nic neslyšel o filozofii, nepřčetl jedinou odbornou historickou knížku a příliš se nevyznal v politice.

Milan Šimečka se netajil tím, že podává své vidění skutečnosti, že se s námi dělí o své individuální poznání. Odmítal existenci toho, čemu se říkalo „objektivní realita“, nesnažil se objektivizovat, oddělit se od svého osobního vnímání světa a dějin. Šimečka, který analyzoval zhoubnost a katastrofální důsledky jakékoli ideologické zaslepenosti, vycházel z toho, že „všechny ideologické motivy dějinného jednání byly posvěcené objektivitou, bez tohoto posvěcení by nebyly možné. Na straně všech ideologií“ – argumentoval – „byla pravda, pravda, která se vždy odvolávala na nějaké posvěcení, mohlo přijít shůry, ale hlavně přicházelo z objektivní skutečnosti [zde by patřily uvozovky, tedy „objektivní skutečnosti“ – pozn. V.P.], ve které našly potvrzení všechny pravdy světa. Z většiny takových pravd zůstal prach a popel. Proto se mi nikdy nelíbilo heslo Pravda vítězí,“ dovozoval Šimečka až kacířsky v zemi, kde si její první prezident dal toto heslo na svou vlajku, „protože si nikdy nemůžete být jisti, o jakou pravdu jde. Pro slušnost v sociálním životě stačí dodržovat zásadu, kterou znám od Winstona Smithe a která požaduje, aby člověk mohl říci [přesněji: směl říci – pozn. V.P.], že dvakrát dva jsou čtyři, a ostatní už přijde samo. To je veliký rozdíl. Dvakrát dva nemusí být za všech okolností čtyři, ale důležitá je svoboda tvrdit to nahlas. Svoboda je důležitější než pravda. Pravdu nemůže člověk zaručit nikdy, svobodu ano. To je základní poučení, ke kterému nad dějinami dochází mé pojetí skutečnosti, které vám však v rámci tohoto poučení vůbec nevnučuju, protože tím pádem by se celé poučení rušilo,“ psal Šimečka ve vězeňském filozofickém traktátu svým synům.

Květoslav Chvatík v recenzi Šimečkovy *Kruhové obrany*, jež vznikla po *Dopisech o povaze skutečnosti* a v níž se odrážejí některé filozofické axiomy, jež Šimečka přijal za své, dvakrát připomenul Karla Čapka.¹⁷

17 Květoslav Chvatík: Opožděná recenze aneb Kruhová obrana Milana Šimečky. *Obrys*, roč. 9, č. 2, červen 1989, s. 24–26.

Poprvé, když zdůraznil Šimečkovu mistrovskou schopnost „přejít od věrohodného detailu, od nejautentičtější osobní zkušenosti se současným světem reálného socialismu sovětského typu, se světem technické a byrokratické manipulace člověka k určitému hlubšímu zamyšlení nad smysluplným lidským bytím. – Připomíná-li autorova kniha něco z tradice české literatury,“ napsal Chvatík, „tedy nejspíše knihu Karla Čapka *O věcech obecných čili Zóon politikon* z roku 1932, v poválečném 'boomu' Čapkova díla zcela potlačenou, neboť obsahovala jeho demokratické politické krédo včetně úvahy Proč nejsem komunistou.“

Na jiném místě citované recenze Chvatík uvedl, že ho překvapuje, „jak blízko se Šimečka ocitl tomu, co 'naše levice' za první republiky vytýkala Karlu Čapkovi, jeho elementárnímu antropologickému relativismu. Moc by mne zajímalo, co Milan Šimečka tomuto sousedství říká; já bych je bral všemi deseti.“

Naštěstí víme, co na to Šimečka řekl. V dopise ze září 1989 adresovaném autorovi uvedené recenze napsal: „Samozřejmě máte pravdu i s Čapkem. Já jsem prostě z cudnosti nikdy Čapka nepřipomínal jako svého mistra. Přelouskal jsem ho celého už jako student a dodnes si myslím, že je to jediná tradice, která by nás mohla zachránit; nemyslím tradice literární, ale tradice čapkovského myšlení. Když se dívám okolo, vidím, že to sice není tradice jako nit tenká, ale silný provaz z ní už také není. Ale probudit by se mohla. Slyším často její odezvu, i když třeba lidé nevědí, že tento relativisticko-člověčí, neideologicky slušný postoj pochází od Čapka.“¹⁸

Ke všemu, co platí o Šimečkovi – filozofovi, o jeho hlubokém historismu, o jeho schopnosti uchopit téma a vyložit je v širokých souvislostech a přitom srozumitelně, s šimečkovsky neopakovatelným porozuměním pro determinaci člověka a jeho údělu i pro jedinečnost jednotlivých lidských osudů, s tím vším se spojoval ještě jeden atribut jeho tvorby, s léty stále dokonalejší v přímé úměře s tím, jak se Šimečka stával víc a víc samostatným a svěbytným myslitelem. Mám na mysli stále rostoucí a košatější Šimečkův vykladačský talent. Své vidění skutečnosti a svou skutečnost podával Šimečka s velikou literární kulturou, jako umělec slova. Výsledným efektem byl zážrak komunikace mezi autorem a čtenářem: nejen že dokázal pojmenovat to, co jsme doposud pouze nejasně cítili, takovým způsobem, že jsme pojed-

¹⁸ Citováno z dopisu M. Š. Květoslavu Chvatíkovi, datovaného v Cyrilově 29. září 1989. Kopie dopisu je uložena v mém osobním archivu.

nou chápali a rozuměli; napsal to tak, že jeho texty se čtou s potěšením z krásné literatury.

Ale ani to ještě není celé tajemství Šimečkova díla, toho, jak nás jeho texty oslovují, jak se nás zmocňují a jak nás poznamenávají. Zápasím s vlastní nedostatečností a potřeboval bych Šimečku, aby mi pomohl vyjádřit, co mám na mysli. Vypomohu si jeho textem. V jednom dopise napsal: schvaluji každý výklad světa, který by mohl vést k laskavosti; dobrý je každý výklad světa, který nereprodukuje strach.

Řekl bych, že Šimečkovy texty kromě rozumu oslovovaly vždycky i naše srdce, přesněji řečeno naše lepší „já“. Ani tehdy, když psal o nepřekných stránkách našeho života, o ošklivostech a zruďnostech totalitního komunistického systému, nebyla v tom obsažena nenávisť. V jeho textech naopak nikdy nechyběl apel na lidskou touhu po dobru, porozumění, lásce a přátelství, která je také nezničitelně přítomná v každém člověku.